

Вереша Роман Вікторович,
завідувач кафедри кримінального
та адміністративного права Академії
адвокатури України, доктор юридичних
наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У межах складу суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення визначаються юридичні ознаки суб'єктивної сторони складу корупційного кримінального правопорушення. Тобто, суб'єктивна сторона корупційного кримінального правопорушення є такою фактичною конструкцією, без якої неможливо встановити юридичну конструкцію – суб'єктивну сторону складу корупційного кримінального правопорушення. Відомо, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є досить складною для фактичного встановлення. Останнє стає можливим лише за допомогою визначення психологічних ознак складу суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, які й обумовлюють внутрішнє (психічне) ставлення особи до вчинюваного кримінально протиправного діяння, що визначає зміст суб'єктивної сторони складу корупційного кримінального правопорушення в кожному конкретному випадку.

Будь-яка прикладна наука, у тому числі й кримінальне право, розвивається та вдосконалюється на підставі законів, принципів і методів, які визначаються фундаментальними науками. Особливе місце серед таких фундаментальних наук посідає психологія, яка впливає на формування кримінально-правових уявлень про ті чи інші явища. Лише у випадку адекватного висвітлення дійсності й пропонування чітких інструментів, які б реально допомагали законодавчій та правозастосовній діяльності, кримінальне право може реалізувати поставлені завдання. Психологічне та правове розуміння корупційного кримінального правопорушення та його елементів відрізняються одне від одного, крім того, мета і завдання кожної з цих наук є неоднаковими, а отже, існують відмінності й у визначенні меж достатності дослідження тих чи інших явищ.

Корупційне кримінальне правопорушення, як і будь-яка інша поведінка, характеризується ознаками зовнішньої (фізичної) та внутрішньої (психічної) сторін діяння особи, що його вчинила, оскільки поведінка людини являє собою сукупність цих двох складових. Дослідження особливостей суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення свідчить про те, що вона являє собою психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння. Таким чином, суб'єктивна сторона корупційного кримінального

правопорушення охоплює внутрішній зміст суспільно небезпечного діяння і включає в себе саме ті процеси, які відбуваються в психіці людини в момент вчинення кримінального правопорушення.

З огляду на це, суб'єктивна сторона складу корупційного кримінального правопорушення, характеризуючи суспільно небезпечне діяння з внутрішньої сторони, має саме психологічний зміст. Це означає, що вона не сприймається іншими особами безпосередньо як явище об'єктивної реальності – на відміну від об'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, яка являє собою фактичний зміст діяння та об'єктивно сприймається особами, які є учасниками кримінального провадження.

Отже, сукупність ознак, які характеризують психологічну діяльність особи, що вчинила корупційне кримінальне правопорушення, становить один з елементів складу корупційного кримінального правопорушення, а саме його суб'єктивну сторону. Ці ознаки визначаються за допомогою окремих психологічних явищ, які утворюють склад суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення.

Таким чином, суб'єктивна сторона складу корупційного кримінального правопорушення має пряму залежність від психічних та психологічних особливостей особи, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення. Зокрема, контролювати власну поведінку, дотримуватися морально-етичних норм та правил поведінки, адекватно сприймати зовнішній світ може лише особа з певним рівнем розумових здібностей.

Психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння визначається свідомістю та волею. У КК України зазначається, що необхідною умовою для настання кримінальної відповідальності особи є її осудність, тобто здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними (ст. 19 КК України). Тому і нести відповідальність за свої діяння та відбувати покарання за вчинення кримінального правопорушення може лише особа з належним станом психіки. У межах вчення про детермінованість поведінки особи воля та свідомість людини є головними психічними функціями, визначальними для її поведінки, базовою основою, на якій ґрунтуються положення кримінального права про осудність фізичної особи. Людина є розумною вольовою особистістю, що усвідомлено обирає тип власної поведінки, а не біологічною істотою, що перебуває під впливом фізіологічних факторів. Оскільки людина є свідомою та вольовою особистістю, вона може повністю керувати своїми діями.

Саме зв'язок психічного стану особи та її поведінки є найбільш важливим при кваліфікації суспільно небезпечного діяння. Людська психіка являє собою засіб для сприйняття та розуміння різних явищ і процесів, правил поведінки, моральних норм, суспільного та державного ладу і навколишнього світу взагалі. Крім того, психічні

процеси допомагають досягати мети, тренувати волю, вчинювати дію або бездіяльність, усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності) при вчиненні корупційного кримінального правопорушення, відчувати вину тощо.

Отже, особливої актуальності набувають встановлення та визначення сутності основних психологічних ознак суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, які утворюють її склад. Це дозволить чіткіше зрозуміти саму психологічну основу суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, окреслити коло категорій, які входять до її змісту, та визначити, як вони взаємодіють між собою.

У сучасному кримінальному праві суб'єктивна сторона корупційного кримінального правопорушення – це його психологічний зміст. Відображення на інтелектуально-вольовому рівні об'єктивних властивостей вчинюваного кримінального правопорушення і обумовлює наявність ознак суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення як фактичної конструкції, що робить можливим визначення суб'єктивної сторони складу корупційного кримінального правопорушення як юридичної конструкції. Отже, психічна діяльність особи в цілому з самого початку утворює суб'єктивну сторону корупційного кримінального правопорушення. Саме вона показує не лише внутрішній стан особи під час вчинення корупційного кримінального правопорушення, а й дівість та взаємодію інтелектуальної та вольової складових психіки людини, що одночасно утворюють єдине ціле і мають самостійний зміст, оскільки виконують різні функції.

Аналізуючи психологічні аспекти суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, потрібно зауважити, що, з огляду на психологію людини, будь-який акт її діяльності (проступок, кримінальне правопорушення) – це сукупність суб'єктивних та об'єктивних факторів. Протиставлення таких категорій, як свідомість і матерія, є важливим положенням, на якому ґрунтується кримінологічне дослідження закономірностей фактичного відображення суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, незважаючи на те, що таке протиставлення відсутнє в реальній дійсності та в діяльності суб'єкта кримінального правопорушення.

До психологічних понять та категорій, які складають зміст психологічних аспектів, можна віднести такі, як: свідоме (несвідоме, підсвідоме, напівсвідоме), інтелект, воля, розум, мислення, свідомість. До категорій, які визначають зміст психологічних аспектів суб'єктивної сторони корупційного кримінального правопорушення, тобто її склад, належать такі елементи: свідомість, що включає такі ознаки, як відчуття, сприйняття, мислення, інтелект, пам'ять, переживання, емоції, почуття, уява, інтуїція, потреби, та воля. Розкриття сутності кожної з вказаних категорій є необхідним для розуміння змісту цих ознак і встановлення в

кінцевому підсумку суб'єктивної сторони складу корупційного кримінального правопорушення як юридичної конструкції внутрішнього ставлення особи до вчинюваного діяння.

Людину, що бере участь у соціальних і правових відносинах та характеризується свідомим ставленням до вчинків, формують процеси діяльності та спілкування. Розвиток особи є процесом її соціалізації за допомогою внутрішніх та зовнішніх процесів. Щоб бути соціально адаптованою, людина має постійно проявляти продуктивну активність, коригуючи свою поведінку, дії, вчинки.

Вознюк Андрій Андрійович,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Нєбитов Андрій Анатолійович,

начальник Головного управління Національної поліції в Київській області, доктор юридичних наук, доцент

СЛУЖБОВІ ТА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ Й ПРОСТУПКИ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Важливою віхою розвитку сучасного українського кримінального права є розробка проєкту нового закону про кримінальну відповідальність України (далі – проєкт), який має прийти на зміну КК України 2001 р.

Нещодавно робоча група з реформи кримінального права завершила підготовку окремих розділів Особливої частини, серед яких службові та корупційні злочини і проступки.

Безумовно, варто позитивно оцінити прагнення розробників проєкту щодо удосконалення кримінального законодавства, однак не можна оминати увагою окремі дискусійні положення цього документу. Адже новий закон про кримінальну відповідальність не просто передбачає створення нових складів кримінальних правопорушень, нових конструкцій кримінально-правових норм, нових підходів до заходів кримінально-правового характеру, але й матиме суттєвий вплив на зміну методик розслідування відповідних злочинів і кримінальних проступків.

По-перше, варто висловити декілька зауважень, які стосуються нового Кодексу в цілому.

Чи варто вводити нове поняття «проступок»? Адже з прийняттям КПК України в низці нормативно-правових актів йдеться про кримінальні проступки. Відтак, заміна терміну очевидно змусить вносити значну кількість змін до інших нормативно-правових актів.